

JADROVÝ PROGRAM KL'DR – MOTIVÁCIA A CIELE¹

Peter Terem – Lucia Husenicová*

Resume

The proliferation of weapons of mass destruction, in particular the proliferation of nuclear weapons is one of the most discussed topics on different forums around the globe. The main issue remains unchanged already since the beginning of nuclear race in the 50s and that is the creation and functioning of mechanism that would limit and prevent countries from acquiring more and new kinds of these kinds of weapons. When the Non-Proliferation Treaty (NPT) has been signed back in 1968 two categories of states were created, those who already possessed nuclear weapons, the so called nuclear powers and non-nuclear powers – states that committed themselves not to seek to acquire nuclear weapons in the future. This discrepancy persists even in 21st century, when the global situation has change significantly. The different perception of international community and different perception of threats leads some countries to seek to acquire nuclear weapons in order to secure their own security or existence, North Korea is one on these states. Besides the fact of undemocratic and isolated character of its regime the country perceives its nuclear program as a single guarantee of its security and also its sole existence.

Key words: weapons of mass destruction, Non-Proliferation Treaty (NPT), North Korea DPRK, Non-Proliferation Regime, North Korea nuclear crises

* Doc. PhD. Peter Terem, PhD. mim. prof. pôsobí ako prodekan pre vedu a výskum a vedúci Katedry medzinárodných vzťahov a diplomacie na Fakulte politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, peter.terem@umb.sk.

Mgr. Lucia Husenicová, PhD. pôsobí ako odborná asistentka na Katedre bezpečnostných štúdií Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, lucia.husenicova@umb.sk.

¹ Táto štúdia vznikla vďaka podpore v rámci OP Výskum a vývoj pre projekt: Centrum excelentnosti so zameraním na výskum otázok národnej a medzinárodnej bezpečnosti (ITMS: 26220120010), spolufinancovaný zo zdrojov Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

Snaha o vlastníctvo jadrových zbraní a možnosti Zmluvy o nešírení jadrových zbraní

V priebehu posledného desaťročia sa prístup k informáciám v oblasti materiálnych vied a v oblasti technológií využiteľných pre obojaké účely, ktoré sú potrebné na vybudovanie tajného programu na výrobu jadrových zbraní, stal oveľa jednoduchším a podvodné praktiky a stratégie na získanie týchto informácií sú stále sofistikovanejšie. Neustále napredujúci vývoj technológií a neustále zvyšovanie vzdelania a praxe vedcov na celom svete (ktorí sa môžu voľne pohybovať) v kombinácii s jednoduchým prístupom k veľkému množstvu informácií viedol k zvýšeniu rizika, že zámer štátu rozšíriť výzbroj o jadrové zbrane by mohol byť úspešný, keď si vyvinie vhodné zariadenia, bez toho, aby sa to včas zistilo. Vývoj v tejto oblasti vyvoláva dôraznú potrebu zabezpečenia efektívnych záruk, že jadrové technológie nebudú zneužitú (Goldschmidt, 2003).

Avšak univerzálny prostriedok, ktorý by jednoznačne pomohol zlikvidovať potenciálne nebezpečenstvo šírenia jadrových zbraní, neexistuje. Šírenie jadrových zbraní je totiž záležitosťou motivácie a spôsobilosti vyrobiť takéto zbrane. Ani sprísnené bezpečnostné opatrenia, ani samotné inštitucionálne alternatívy nemôžu zabezpečiť úspešné zlikvidovanie tohto nebezpečenstva, hoci úsilie vyvíjané v tomto smere môže posilniť a zvýšiť nádej na potlačenie šírenia jadrových zbraní. Keď pripustíme, že existujú takéto obmedzenia, musíme prebudovať existujúce štruktúry systému nešírenia jadrových zbraní a preskúmať vytvorenie silnejších inštitucionálnych opatrení, ktoré dokážu riešiť existujúce a vznikajúce obavy (Scheinman, 2003).

Aspekt motivácie a pohnútok jednotlivých štátov, ktoré sa usilujú získať jadrový potenciál, nie je často hlavným predmetom politiky nerozširovania jadrových zbraní. Je to však aspekt, ktorý sa nesmie brať na ľahkú váhu, pretože poukazuje na ďalšiu pravdu - a to takú, že riziko šírenia jadrových zbraní sa nedá uspokojivo vysvetliť len pomocou spôsobilosti vyrábať jadrové zbrane. Dôležitá je aj motivácia. Uznanie tohto faktu vôbec neznamená, že by sa malo poľaviť v ostražitosti, pokiaľ ide o spôsobilosť vyrábať jadrové zbrane, najmä ak je v štáte prítomné plutónium a /alebo vysoko obohatený urán, alebo prostriedky na ich výrobu. Nebezpečenstvo pretrváva aj vďaka nedokonalaj a nekritickej interpretácii znenia kapitoly IV Zmluvy o nešírení jadrových zbraní, kde sa hovorí o „*neodňateľnom práve*

všetkých zmluvných strán na výskum, vývoj, výrobu a využitie jadrovej energie na mierové účely bez akejkoľvek diskriminácie.“ (Terem, 2008)

Je evidentné, že šírenie jadrových zbraní je v podstate politickým aktom a argumenty o technologickom determinizme nezohľadňujú motiváciu a pohnútky, ktoré môžu byť veľmi rôzne: od zaistenia bezpečnosti, cez zabezpečenie významného postavenia a dosiahnutia prestíže, až po hegemonistické aspirácie. Politická pohnútky je stále rozhodujúca.

V literatúre sa pomerne často môžeme stretnúť s tvrdením, že záväzky jadrových štátov nepoužiť jadrovú zbraň proti nejadrovým krajinám majú takmer zanedbateľný vplyv na pohnútky týchto štátov získať jadrovú zbraň. Dôvodom je skutočnosť, že vojenské úvahy v prospech získania jadrových zbraní pramenia predovšetkým z hodnotenia ohrozenia ich bezpečnosti susediacimi štátmi v tej-ktorej oblasti, a nie z obáv pred útokom jadrových štátov. „Zvyčajne sú vlády (nejadrových štátov) viac znepokojené správaním susedných štátov, a nie vzdialených jadrových mocností. Keď cítia hrozbu zo strany jadrových štátov, väčšmi sa obávajú útoku s použitím konvenčných síl, ako jadrovej zbrane,“ tvrdí **T. Greenwood** v knihe Nuclear proliferation (Greenwood, 1977). Inak povedané, vyriešenie otázky, či kupovať alebo nekupovať, resp. vyvíjať alebo nevyvíjať jadrové zbrane nezávisí priamo od obmedzení vojenskej stratégie jadrových mocností v oblasti jej použitia (Davydov, 1985).

Iní experti poukazujú na to, že v povojnovom období boli zaznamenané hrozby použitia jadrových zbraní proti nejadrovým krajinám. Ako príklad sa uvádza kórejská vojna, v rámci ktorej sa z iniciatívy hlavného veliteľa amerických ozbrojených síl na Ďalekom východe generála **D. MacArthura** v politických a vojenských kruhoch na najvyššej úrovni zaoberali otázkou použitia jadrovej zbrane v boji. Viacerí vojenský činitelia USA žiadali použiť jadrovú zbraň vo Vietname. V roku 1968 sa prezident **L. Johnson** dostal pod silný tlak niektorých činiteľov Pentagonu, ktorí trvali na tom, aby sa taktická jadrová zbraň použila na pomoc americkej posádke v Kche-šane. Medzi ďalšie príklady uvádzajú vyslanie flotily námorných lodí USA vybavených rozličnými systémami jadrových zbraní do Indického oceánu počas iránsko-americkéj krízy. Podľa správy Brookingsovho ústavu v období medzi rokmi 1946 a 1975 sa Spojené štáty 19-krát priamo alebo nepriamo vyhrážali použitím jadrovej zbrane (Davydov, 1985).

Mnohí odborníci postupne priznávali, že vyhrážanie sa jadrovou zbraňou nejadrovým štátom, ako aj predkladanie vojensko-strategických

konceptii vedenia „*obmedzených jadrových vojen*“ napomohlo rozširovaniu jadrových zbraní. Pod zámkou zaistenia svojej bezpečnosti sa tak niektoré krajiny začali vážne zamýšľať nad možnosťami vyrobiť vlastnú jadrovú zbraň.

Zmluva o nešírení jadrových zbraní (ZNZJ), ktorá bola 11. mája 1995 predĺžená na dobu neurčitú, vytvorila atmosféru, v ktorej bolo mimoriadne komplikované získať jadrovú zbraň zo strany nejadrových účastníkov zmluvy. Akékoľvek kroky týmto smerom by znamenali vážne politické dôsledky pre takúto krajinu a viedli by k rastu napätia medzi danou krajinou a medzinárodným spoločenstvom. Zanedbateľným nie je ani ďalší aspekt, a to že zmluva posilnila pozície odporcov smerovania k vojenskému využívaniu jadrovej energie v krajinách, ktoré zmluvu nepodpísali.

Zmluva o nešírení jadrových zbraní predstavuje dobrý základ, ktorý umožňuje odvrátiť rozširovanie jadrových zbraní vo svete. Jadrové krajiny, ktoré zmluvu podpísali, prevzali záväzky, že vylučujú akúkoľvek formu predávania výbušných prostriedkov nejadrovým krajinám, zatiaľ čo nejadrové krajiny sa zaviazali, že nebudú tieto zbrane alebo iné jadrové výbušniny ani získavať, ani vyrábať. Napriek týmto zárukám však môžu signatári zmluvy využívať priamo či nepriamo pomoc iných vývozcov jadrových materiálov. Medzi takýmito štátmi môžu byť i také, ktoré zmluvu nepodpísali. Majú tak možnosť získať zariadenia k jadrovým výbuchom, teda v podstate i jadrové zbrane. Aby bolo možné odvrátiť nebezpečenstvo, o ktorom sa hovorí v článku III. Spomínanej zmluvy, prevzalo 22 členských krajín MAAE dodatočný záväzok nedodávať určité materiály a zariadenia do nejadrových krajín, pokiaľ sa tieto krajiny nezaviažu, že dovezené predmety použijú len k mierovým účelom a pod kontrolou MAAE.

Tým sa však, samozrejme, nedajú prehradiť všetky cesty krajinám, ktoré by chceli jadrové zbrane vyrábať. Možnosti pre výrobu jadrových zbraní sa udržiavajú i vývozom zariadení a technológií do krajín, ktoré sami uvedené záväzky neprevzali (bližšie Nečas, Kelemen, 2010).

Väčšina vedcov, nezávisle od ich rozličných koncepcií a názorov, sa zhoduje v tom, že podpísanie Zmluvy o nešírení jadrových zbraní malo významný stabilizačný účinok na medzinárodnopolitickú situáciu vo svete v zmysle zníženia rizika jadrového konfliktu.

Prirodzene, zmluva nevznikla v diplomatickom vákuu. Je súčasťou politickej a vojenskej rovnováhy moci a systému aliancií druhej polovice 20. storočia. Dohody medzi spojencami o bezpečnostných zárukách,

vrátane prísľubu USA rozprestrieť svoj jadrový dáždňik nad Európou a Japonskom nepochybne uľahčili rozhodovanie viacerých priemyselných štátov o zastavení ich programov jadrového zbrojenia. Sovietsky zväz politiku nešírenia svojim spojencom jednoducho vnútil. Ani Spojené štáty sa nešitili použitia silovej taktiky, napríklad aby donútili Tchajwan a Južnú Kóreu k zastaveniu výskumu jadrových zbraní. V mnohých rozvojových krajinách narazili jadrové ambície na značné finančné a technologické prekážky pri vývoji jadrovej energie či jadrových zbraní (Cirincione, 2003).

Niekoľko významných udalostí vyvolalo v priebehu posledných desiatich rokov zvýšený dôraz na systém nešírenia jadrových zbraní. Prvou boli útoky Al-Kájdý 11. septembra 2001 na New York a Washington, ktoré vyvolali vidinu hrozby jadrového terorizmu nie preto, že teroristi použili sofistikované zbrane, ale naopak, práve preto, že sa ukázalo, že sú pripravení použiť násilie bez akýchkoľvek obmedzení. Nikdy nepotvrdené informácie, že Bin Ládin sa pokúsil získať jadrové zbrane v bývalom Sovietskom zväze, ešte tieto obavy zvýšili. Nedávne udalosti v Iraku, KĽDR a Iráne tiež zvýšili dôraz kladený na systém nešírenia jadrových zbraní.

Tento vývoj mal obrovský vplyv na otázku nešírenia jadrových zbraní. Hlavne v USA sa objavila tvrdšia politická línia. Názor, že tradičné zásady nešírenia jadrových zbraní zlyhali, tvrdo obhajuje **P. Bracken** z Yalskej univerzity v USA. Podľa jeho názoru sprísnenie základných prvkov systému nešírenia jadrových zbraní už nebude účinné a preto sú potrebné radikálnejšie zásahy. Prichádza k záveru, že Zmluva o nešírení jadrových zbraní nám slúžila 30 rokov, čo je oveľa viac ako sa pôvodne predpokladalo, ale teraz je už neúčinná.

Pri hľadaní odpovede na otázku, či je ZNZJ v rozklade, alebo či potrebuje byť urgentne pozmenená, je vhodné spomenúť niekoľko zaujímavých myšlienok **Pieta de Klerka**, bývalého riaditeľa Úradu zahraničných vzťahov a politickej koordinácie MAAE. V súvislosti s vynucovaním plnenia zmluvy poznamenáva, že alternatíva použitia vojenskej sily bola vždy súčasťou režimu NPT. Právo rozhodnúť o použití vojenskej sily prináleží Bezpečnostnej rade OSN, čo je zakomponované do štatútu MAAE a do bezpečnostných dohôd ZNZJ. Niektorí tvrdia, že prípady Iraku a Severnej Kórey dokázali, že Bezpečnostná rada je skôr súčasťou problému, ako súčasťou riešenia. Oponovať je možné tým, že Irak bol zvláštnym prípadom, najmä v poslednej fáze pred druhou irackou vojnou. Argumenty použité Spojenými štátmi, Veľkou Britániou a Španielskom

ohľadom zbraní hromadného ničenia a napojenia na terorizmus neboli dostatočne presvedčivé na získanie väčšiny v Bezpečnostnej rade. Prípád Severnej Kórey je odlišný. Záujem je vyšší, a to nielen preto, že štát už jadrové zbrane vlastní. Sú tu dôležité rozdiely v názoroch a záujmoch všetkých hlavných hráčov - menovite USA, Ruska a Číny v rámci Bezpečnostnej rady a Japonska a Južnej Kórey mimo nej. Prípád Severnej Kórey je skutočnou výzvou pre nešírenie zbraní hromadného ničenia, pretože nebezpečenstvo je skutočné a problém existuje už pomerne dlhý čas. Avšak komplexu diplomatických manévrov ako sú rozhovory medzi šiestimi stranami, v ktorých je snaha o dosiahnutie kompromisu a nájdanie spoločného riešenia, sa nedá vyhnúť. Z uvedeného dôvodu sa použitie sily len ťažko stane možnou alternatívou. Z celkového pohľadu prípady Iraku a Severnej Kórey poukazujú na limity použitia sily (De Klerk, 2003).

Skutočnosť, že existujú dve skupiny zmluvných strán ZNZJ, štáty vlastniace nukleárne zbrane a nevlastniace nukleárne zbrane, má za následok vytváranie napätia. Skutočné sprísnenie režimu môže byť realizované len vtedy, ak dôjde k pokroku na oboch úrovniach: pre štáty vlastniace nukleárne zbrane prostredníctvom nukleárneho odzbrojovania (menší počet zbraní, prerušenie, zákaz testovania, atď.), pre štáty nevlastniace nukleárne zbrane prostredníctvom lepšie overiteľných záruk.

Režim zostane tiež sám osebe nestabilný, z dôvodu dôsledkov šírenia zbraní. Vzhľadom na nervozitu v Soule a Tokiu prípad Severnej Kórey ilustruje ako žiadny iný nestabilitu spôsobenú šírením jadrových zbraní. Bez ohľadu na to, či sa akceptuje spôsob, akým Severná Kórea odstúpila od zmluvy, tento krok jasne demonštruje, že byť zmluvnou stranou ZNZJ neznamená záväzok, ktorý trvá navždy.

Dôvody snahy KL'DR o získanie jadrových zbraní

V súvislosti s problematikou šírenia zbraní hromadného ničenia a neproliferačných režimov sú v súčasnosti najdiskutovanejšími jadrové programy v Severnej Kórei a v Iráne. Hlavnou príčinou týchto debát je popri charaktere týchto dvoch programov, či reálnej možnosti oboch krajín stať sa jadrovými mocnosťami, resp. použiť jadrové zbrane proti nepriateľom, aj charakter režimov, ktoré v oboch štátoch vládnu a pohnútky, ktoré ich vedú k snahe o získanie jadrových zbraní.

V prípade Severnej Kórey ide o totalitný režim, v ktorom všetko podlieha kontrole úzkej skupiny ľudí sústredenej okolo vodcu. Paradoxne

práve charakter severokórejského režimu je hnacím motorom rozvoja jej jadrového programu. Napriek tomu len veľmi málo pozornosti je v rámci spomínaných debát venovaných práve analýze a pochopeniu severokórejského režimu. Kórejská ľudovodemokratická republika (KLDR) býva najčastejšie označovaná za „*darebácky štát*“, čiže štát, ktorý sa vo svojom konaní neriadi normami medzinárodného práva, štát, ktorý sa neštíti obchodovať so zbraňami hromadného ničenia a štát, ktorý nemá problém spolupracovať s teroristami. Aj keď táto charakteristika severokórejského režimu je v mnohom pravdivá, nie je dostačujúca pre pochopenie hlbších príčin orientácie vedenia KLDR na jadrový program. K tomu je potrebná dôslednejšia analýza príčin a okolností vzniku severokórejského režimu a jeho dominantných črt, ktoré sú v konečnom dôsledku hlavnými dôvodmi pretrvávajúcej existencie KLDR aj 20 rokov po studenej vojne. Tieto črty dávajú režimu nielen vnútornú stabilitu, ale určujú aj jeho konanie v zahraničnej politike. Hnacím motorom severokórejského konania je snaha o zachovanie nezávislosti, o uchovanie režimu v takej podobe, ako sa nachádzal od druhej polovice 20. storočia. V postkonfliktnom období je za jediný nástroj, ktorý dokáže tieto záujmy zabezpečiť navonok i dovnútra, považovaný jadrový program.

Tu je dôležité poukázať na skutočnosť, ako KLDR vníma svetový politický systém a medzinárodné vzťahy. Od počiatku vytvorenia štátu, predovšetkým ako dôsledok historického vývoja, boli medzinárodné vzťahy chápané ako neustály boj o prežitie, v ktorom sa štáty musia spoliehať sami na seba. Z uvedeného je zrejmé, že severokórejské vnímanie sveta je prísne realistické, medzinárodné vzťahy sú anarchické, štáty nikto nekontroluje a nezaväzuje k určitému modelu správania, navyše v snahe zachovať si bezpečnosť sa musia spoliehať na svojpomoc. Toto videnie sveta je zakorenené nielen v historickej skúsenosti, kedy Kórejský polostrov padol za obeť najprv záujmom koloniálnych mocností, hlavne Japonska, a neskôr víťazných mocností po 2. svetovej vojne, ale aj situáciou, v ktorej sa KLDR ocitla počas studenej vojny, kedy v snahe o zachovanie si nezávislosti balansovala medzi vplyvom Číny a ZSSR. V konečnom dôsledku je možné povedať, že tento prístup sa Severnej Kórei vyplatil, a preto sa po studenej vojne spolieha na rovnakú stratégiu. Snaží sa zaistiť si dostatočné prostriedky na to, aby mohla v neustálom boji prežiť. Tým najsilnejším prostriedkom sú jadrové zbrane. V tejto súvislosti je dôležité poukázať na skutočnosť, že KLDR sa snaží tieto zbrane získať nie preto, aby ich mohla

použiť v boji, aj keď táto možnosť sa nedá nikdy vylúčiť pri žiadnej z jadrových mocností, ale skôr v snahe odradiť ostatných, hlavne nepriateľov, od útoku. Odstrašenie fungovalo počas celej studenej vojny, kedy sila jadrových zbraní nespočívala v ich nasadení v boji, ale v ich vlastníctve a KĽDR vychádza z predpokladu, že to nebude iné ani v 21. storočí. Aj z toho dôvodu je severokórejské vedenie skeptické k snahám o posilnenie globálneho neproliferačného režimu.

Počiatky severokórejského jadrového programu

Medzinárodná agentúra pre atómovú energiu (MAAE) rozdeľuje vývoj severokórejského jadrového programu do dvoch fáz. Prvou je obdobie budovania jadrových zariadení v severokórejskom Jongbjone, ktoré sa začalo už v 50. rokoch so sovietskou podporou. Druhá fáza sa začala koncom 70. rokov a je spojená z budovaním 5 MV reaktora a jeho spustením do prevádzky v polovici 80. rokov. (Fact Sheet on..., 2003) Avšak správy z odtajnených sovietskych archívov ukazujú, že sovietsko-severokórejská spolupráca v oblasti rozvoja jadrových zariadení neprebiehala bez komplikácií. Dokonca sa zdá, že Sovietsi nemali rozvoj severokórejského jadrového programu nikdy celkom pod kontrolou a zástupcovia KĽDR sa snažili o získanie pomoci a podpory od ostatných socialistických krajín.

Podľa záznamu z rozhovoru medzi východonemeckým a sovietskym veľvyslancom, na začiatku 60. rokov sa snažili Kórejci získať informácie „očividne na základe čínskych inštrukcií“ (Conversation between..., 1963) o jadrových zbraniach a jadrovom priemysle vo všeobecnosti od Nemcov. Zároveň mali aj záujem na možnosti výmeny vedcov a študentov v tejto oblasti. Čo sa týka spolupráce so Sovietmi, niekoľkí experti cestovali do KĽDR s cieľom preskúmať kvalitu uránovej rudy, ktorá sa tam nachádza. Podľa ich záverov, nebola ruda príliš bohatá a ani sa nenachádzala vo veľkom množstve. To však Kórejcov neodradilo od zámeru ťažiť ju a dokonca vyvážať do Číny. Ďalšie záznamy nasvedčujú tomu, že Sovietsi nemali v roku 1967 žiadne záznamy o činnosti experimentálneho reaktora, ktorý pomohli Kórejcom vybudovať rok a pol pred tým. (Report, Embassy... 1967) V nasledujúcom období sa Severná Kórea snažila získať pomoc a podporu viacerých s priateľených vlád, okrem Nemecka mala záujem o školenia aj v Maďarsku a Československu. Hnacím motorom snáh o rozvoj jadrového programu, a v tomto období bolo primárnym cieľom jeho vojenské využitie, bolo presvedčenie severokórejského vodcu o nevyhnutnosti

násilného zjednotenia polostrova. V roku 1976 severokórejský predstavitelia informovali svojich partnerov, že sú pripravení na vojenské riešenie kórejskej otázky. Zo správy maďarského veľvyslanca vyplýva, že KĽDR v tomto období dokončila presun všetkých strategických podnikov pod zemský povrch a že je pripravená použiť v nadchádzajúcom konflikte jadrové zbrane, ktoré „*vyvinuli bez pomoci prostredníctvom experimentov*“ a ktoré sú namierené na „*Soul, Tokio, Nagasaki a leteckú základňu na Okinawe*“ (Memorandum..., 1976). O pravdivosti tohto tvrdenia je však možné pochybovať aj z dôvodu, že severokórejskí predstavitelia aj naďalej žiadali Moskvu o začatie výstavby jadrového reaktora na území KĽDR. Severná Kórea nastoľovala túto otázku od polovice 70. rokov na takmer každom z rokovaní dvojstrannej (sovietsko-kórejskej) medzivládnej ekonomickej komisie a dvojstrannej medzivládnej komisie pre ekonomické, technické a vedecké konzultácie. Podľa dostupných záznamov nebolo tejto požiadavke vyhovené do marca 1985, kedy bola na rokovaníach zástupcov Sovietskej národnej komisie pre plánovanie v Pchjongjangu dosiahnutá predbežná dohoda o asistencii Sovietskeho zväzu pri konštrukcii jadrového reaktora v KĽDR. (Report, Embassy... 1985) V tomto období podpísala KĽDR Zmluvu o nešírení jadrových zbraní /NPT (Nuclear Proliferation Treaty) (konkrétne 12. decembra 1985), pravdepodobne pod nátlakom sovietskych predstaviteľov, ktorí súhlasili s vybudovaním reaktora, ale len v súlade s normami a požiadavkami atómovej agentúry. V súvislosti s NPT je dôležité upozorniť na skutočnosť, že Severná Kórea nesúhlasila s ustanoveniami zmluvy, a v konečnom dôsledku ani s jej vstupom do platnosti, čomu nasvedčuje aj fakt, že ju podpísala až v 80. rokoch. Nesúhlasný postoj KĽDR k zmluve vyplýva z charakteru jej zahraničnej politiky, ktorej hlavným cieľom bola už spomenutá nezávislosť od okolitých štátov a mocností. Spoliehanie sa na svojpomoc je základnou súčasťou severokórejskej politiky, o čom svedčí aj jej jednostranná³ orientácia na jadrový program.

Podľa záznamov MAAE bol v roku 1986 dokončený a spustený do prevádzky 5 MW reaktor v Jonbjone a zároveň sa začala výstavba ďalších dvoch väčších reaktorov v oblasti. Celkovo vývoj severokórejského jadrového programu zodpovedá jeho rozdeleniu do dvoch fáz tak, ako to

³ V tomto prípade je slovo jednostranný chápané ako unilaterálna snaha o vybudovanie jadrového programu s cieľom jeho využitia na vojenské účely, bez ohľadu na požiadavky či záujmy mocností, a aj spojencov.

uvádza oficiálna stránka MAAE, aj keď z odtajnených sovietskych archívov vyplývajú určité nezrovnalosti. Predovšetkým je zjavné, že presvedčenie slobodného sveta o sovietskej kontrole jadrového programu KĽDR nebolo tak celkom pravdivé, a že ZSSR celú dobu monitoroval výstavbu zariadení a ich prevádzku.

Americko-severokórejské vzťahy na začiatku 90. rokov

Od skončenia studenej vojny je vývoj severokórejského jadrového programu, podľa vyjadrení predstaviteľov KĽDR, záležitosťou bilaterálnych vzťahov s USA. Severokórejské vyjadrenia a kroky sú v tomto prípade postavené na čisto realistickej logike fungovania jadrového odstrašenia, ktorej primárnym cieľom je zachovať existenciu režimu. Koniec bipolárnej konfrontácie, rozpad Sovietskeho zväzu, normalizácia vzťahov severokórejských spojencov s Južnou Kóreou a neskoršia smrť **Kim Ir-sena** viedli k jedinému cieľu. Tým je zachovanie existencie režimu v nezmennej podobe, nezávislého na mocnostiach. Práve jadrový program bol označovaný, a v podstate je tak tomu i dnes, za najúčinnější prostriedok zachovania existencie, resp. odstrašenia útoku zo strany USA, ktoré sú aj naďalej označované za najväčšieho nepriateľa režimu. Uvažovanie predstaviteľov KĽDR je postavené na mechanizme jadrového odstrašovania, ktorý fungoval počas celej studenej vojny medzi jadrovými mocnosťami. Znamená snahu o odradenie USA od útoku a neutralizovanie ich prevahy v oblasti konvenčných zbraní. (Smith, 2006) V prípade Severnej Kórey táto taktika funguje od začiatku 90. rokov. Administratíva prezidenta **Georga Busha** presvedčila KĽDR, aby podpísala s MAAE Dohodu o aplikácií zaisťovacích protokolov k NPT, ktorá umožňuje medzinárodným inšpektorom monitorovať činnosť jadrových zariadení v signatárskych štátoch. Severná Kórea súhlasila len po tom, čo dostala uistenie z americkej strany, že na polostrove nemá rozmiestnené žiadne jadrové zbrane a navyše USA súhlasili s inšpekciami MAAE na svojich základniach v Južnej Kórei, ktoré mali potvrdiť ich vyhlásenia. (Fuqua, 2007)

Prvé podozrenia v súvislosti s charakterom severokórejského programu sa objavili už koncom 80. rokov, kedy americký špiónážny satelit odfotografoval zariadenia na spracovávanie vyhoreného jadrového paliva. Ešte počas vlády prezidenta **R. Reagana** bol otvorený diplomatický dialóg medzi USA a KĽDR v Pekingu, a to v roku 1988, avšak ani 18 uskutočnených stretnutí (Sigal, 1998) nevedlo k žiadnemu výsledku.

Rovnako dopadli aj neoficiálne stretnutia, ktoré v tom čase USA povolili – cestovanie amerických občanov do KĽDR. Význam mali hlavne stretnutia akademických odborníkov na problematiku, avšak tí narážali na komunikačné problémy s členmi administratívy všetkých prezidentov počnúc **R. Reaganom, G. Bushom st. a B. Clintonom**. Neskôr sa to isté zopakovalo aj za vlády **G. W. Busha**. Napriek tomu bol vývoj vzťahov na začiatku 90. rokov na dobrej ceste, KĽDR zmiernila svoju antiamerickú rétoriku, vydala pozostatky amerických vojakov nezvestných od Kórejskej vojny, nadviazala dialóg s Južnou Kóreou, ktorý viedol k ich vstupu do OSN a nakoniec súhlasila s podpisom Zaisťovacích protokolov. Podpisaniu dohody s MAAE predchádzali rokovania s USA, ale predovšetkým vyhlásenie prezidenta **Busha st.** o stiahnutí jadrových zbraní z polostrova a zrušení spoločných americko-juhokórejských vojenských cvičení v roku 1992. Po podpísaní protokolov 30. januára 1992 KĽDR odovzdala MAAE 150 stranový zoznam zariadení spojených s jadrovým programom. V máji navštívil Jongbjon **Hans Blix**, vtedajší prezident agentúry.

Je potrebné zdôrazniť, že už v tomto období sa v rámci americkej administratívy prejavili rozdielne postoje k riešeniu otázky severokórejského jadrového programu. Jej členovia sa rozdelili do dvoch skupín, „*jastrabi*“ nevyučovali vojenské riešenie, zatiaľ čo umiernení sa zamierovali na celkový vplyv na neproliferačný režim a preferovali diplomaciu.

Jadrové krízy ako vývojové štádiá jadrového programu KĽDR

Prvá jadrová kríza

Vývoj severokórejského jadrového programu dospel v marci 1993 ku kríze. Táto, tzv. prvá severokórejská jadrová kríza vypukla krátko potom, čo KĽDR oznámila svoj zámer odstúpiť od Zmluvy o nešírení jadrových zbraní. Spúšťacích mechanizmov bolo niekoľko, na jednej strane to bolo obnovenie americko-juhokórejských vojenských cvičení „*Team Spirit*“,⁴ zároveň inšpektori MAAE objavili určité nezrovnalosti medzi deklaráciou, ktorú Severná Kórea predložila v roku 1992 a situáciou na mieste inšpekcií.⁵ **Hans**

⁴ Ako v USA, tak i v Južnej Kórei nastúpila v tomto období nová administratíva a ani jeden z prezidentov, nechcel zrušiť cvičenia a vzbudiť zdanie, že obrana pre nich nie je taká dôležitá. (Sigal, 1998)

⁵ Podľa správy predloženej MAAE, KĽDR priznala oddelenie 90 gramov plutónia v roku 1990, avšak analýza preukázala, že k tomuto procesu došlo minimálne trikrát, a to v rokoch 1988, 1990 a 1991. (Sigal, 1998)

Blix následne požiadal o špeciálne inšpekcie v zariadení, kde sa skladuje jadrový odpad. Špeciálne inšpekcie sú nástrojom, ktorý MAAE uplatňuje len vo výnimočných prípadoch, konkrétne v dvoch, prvým je overenie informácií obsiahnutých v špeciálnych správach. Druhý nastane, ak agentúra považuje poskytnuté informácie a vysvetlenia zo strany KĽDR a výsledky bežných inšpekcií za nedostatočné plnenie záväzkov vyplývajúcich z Dohody.

Rezolúciu žiadajúcu špeciálne inšpekcie označila KĽDR za zásah do svojej suverenity, za akt zasahovania do jej vnútorných záležitostí a prejav nepriateľstva. (Buzo, 2003) Následne oznámila svoj úmysel odstúpiť od Zmluvy o nešírení jadrových zbraní, a zároveň vyzvala USA na vyriešenie problematiky na bilaterálnych rokovaníach. Desať dní pred uplynutím trojmesačného obdobia, po ktorom vstupuje do platnosti oznámenie o odstúpení od NPT, sa v New Yorku konalo prvé americko-severokórejské rokovanie.⁶ Výsledkom bolo spoločné vyhlásenie podpísané 11. júna, v ktorom KĽDR súhlasila, že pozastaví realizáciu svojho odstúpenia od zmluvy. (DKPR-US Joint..., 1993) Následné júlové rokovania v Ženeve sa niesli v znamení severokórejskej žiadosti o vybudovanie ľahkovodných reaktorov, ako náhrady za existujúce a perspektívne odstavené grafitové zariadenie v Jongbjone. Niekoľko dní trvajúce rozhovory však nepriniesli významnejší posun v riešení jadrovej otázky, aj keď KĽDR súhlasila s obnovením rokovaní s MAAE a Južnou Kóreou. Druhé kolo rokovaní v Ženeve v podstate nedospelo k zásadnejšiemu posunu, aj keď ukázalo, že obe strany sú ochotné a schopné diskutovať a zaujať spoločné stanoviská.

Napriek tomu, že KĽDR vyhlasovala, že jej jadrový program je výlučne záležitosťou bilaterálnych vzťahov s USA, americká vláda nikdy nemala záujem riešiť problém bez Južnej Kórey a medzinárodného spoločenstva, teda MAAE a Bezpečnostnej rady OSN. Americkým predstaviteľom sa podarilo priviesť Severnú Kóreu k rokovaniam s južným susedom a atómovou agentúrou, avšak obaja zlyhali. V tomto období sa v USA stále zvažovala možnosť preventívneho útoku na severokórejské jadrové zariadenia, aj keď pretrvávala obava, že KĽDR útok opätuje a zaútočí na Južnú Kóreu.⁷ V období medzi jeseňou 1993 a jarou 1994 došlo k niekoľkým pokusom o obnovenie rokovaní nielen medzi USA a KĽDR, ale aj medzi

⁶ Tieto rokovania sú v americkej literatúre označované ako rokovania **Galluci-Kang**, podľa vedúcich delegácií KĽDR a USA.

⁷ Podrobnejšie o možnostiach vojenského riešenia pozri cit. (Wit-Ponneman-Galluci, 2004)

spomenutými aktérmi, avšak väčšina z nich nepriniesla žiadne výsledky, navyše v júni sa situácia vyhrotila natoľko, že len málo chýbalo k vojenskému riešeniu. Tento vývoj mal niekoľko príčin. Časté zmeny v severokórejských požiadavkách boli jednou z nich. Stalo sa pravidlom, že Severná Kórea zmiernila svoje požiadavky a následne predložila podmienky, ktoré boli pre ostatné rokujúce strany neprípustné. Navyše koncom mája 1994 KLDR začala s procesom odstraňovania a dopĺňania vyhovených palivových článkov z jadrového reaktora bez toho, aby dodržiavala postupy vyžadované MAAE. Na druhej strane krízu negatívne ovplyvnili aj rozdielne postoje voči KLDR medzi jednotlivými zložkami americkej administratívy. Zároveň sa prejavili rozdiely medzi záujmami Južnej Kórey a USA a pomerne negatívnu úlohu zohrala aj MAAE, ktorá nechcela zopakovať iracký scenár zo začiatku 90. rokov.

Rezolúcia schválená Radou guvernérov mala za následok severokórejské vyhlásenia o vystúpení z MAAE a vyhostení inšpektorov, ktorí boli v Jongbjone. Práve tieto udalosti viedli v USA k rozsiahlym diskusiám o možnosti preventívneho útoku na jadrové zariadenia v KLDR, pričom do úvahy prichádzali tri scenáre.⁸ V situácii, keď USA viedli intenzívne konzultácie s členmi Bezpečnostnej rady ohľadne rezolúcie, ktorá by na KLDR uvalila sankcie a prezidentovi poradcovia diskutovali o vyslaní ďalších jednotiek do Južnej Kórey, do Pchjongjangu odcestoval bývalý americký prezident **Jimmy Carter**. Napriek tomu, že cestoval ako súkromná osoba, nie ako emisár Clintonovej vlády, jeho stretnutie s **Kim Ir-senom** znamenalo prelom v celej kríze. Aj keď administratíva nesúhlasila so všetkými krokmi, príslubmi a vyhláseniami bývalého prezidenta, je pravdepodobné, že jeho prítomnosť a rokovania s veľkým vodcom boli severokórejským vedením vnímané natoľko pozitívne, že bezprostredne po návrate prezidenta **Cartera** domov KLDR súhlasila so všetkými požiadavkami, ktorých splnením podmienili USA obnovenie rokovaní **Galluci-Kang**. Okrem požiadavky nevyhostenia inšpektorov MAAE z Jongbjonu, ktorú potvrdil **Kim Ir-sen** počas rozhovorov s **J. Carterom**, žiadala americká administratíva, aby Severná Kórea pozastavila činnosť

⁸ 1. zničenie zariadenia na znovuspracovanie, 2. útok na celý komplex v Jongbjone, hlavne 5 MW(e) reaktor, 3. zničiť nielen jadrové, ale hlavne dôležité vojenské oblasti (Wit-Ponneman-Galluci, 2004)

jadrového reaktora a proces odstraňovania a znovuspracovania plutónia z už odstránených palivových článkov (Wit-Ponneman-Galluci, 2004).

Americko-severokórejské rokovania boli obnovené v júli 1994, prebiehali v relatívne priateľskej atmosfére a vývoj ukazoval možnosť dohody. Napriek tomu mali obe strany odlišné názory na niektoré záležitosti. USA žiadali, aby boli už vyňaté palivové články vyvezené mimo územia KĽDR, zastavenie konštrukcie dvoch reaktorov v Jongbjone a prístup pre amerických špecialistov do zariadení, kde boli vyhorené palivové články uskladnené. Severná Kórea bola v tomto štádiu rokovaní ochotná zastaviť výstavbu reaktorov a odstaviť funkčný reaktor vtedy, keď budú spustené do prevádzky dva ľahkovodné reaktory, ktorých výstavbu požadovala od USA ako alternatívu za grafitové reaktory. Zároveň KĽDR požadovala normalizáciu vzťahov s USA a garancie o neútočení. Rozličné postoje sa však podarilo postupne zmierniť a výsledkom augustového stretnutia bolo vydanie spoločného stanoviska. Otvorená ostávala stále otázka špeciálnych inšpekcií, ktoré KĽDR odmietala. Rokovania komplikoval aj vývoj v medzikórejských vzťahoch, ktoré sa zhoršili po tom, ako Južná Kórea nezareagovala na neočakávanú smrť **Kim Ir-sena**,⁹ ktorá pochovala nádeje na realizáciu prvého medzikórejského summitu. Navyše bola vláda prezidenta **Kim Jong-sama** podozrievavá voči vývoju udalostí na severe, keďže **Kim Čong-il** neprevzal otcove posty po pohrebe tak ako sa očakávalo.

Nasledujúce kolo rokovaní trvalo takmer mesiac, nieslo sa v znamení niekoľko hodín trvajúcich rozhovorov medzi hlavnými vyjednávačmi, **R. Gallucim** a štátnym tajomníkom **Kang Sok-džuom**, ako aj doplnujúcimi rokovaniami ich zástupcov a ďalších členov oboch tímov. Výsledkom tohto procesu bol dokument, ktorý ukončil tzv. prvú jadrovú krízu. Dokument, ktorý mal v samotnej americkej administratíve svojich prívržencov, ako i tvrdých kritikov, ktorí pochádzali najmä z radov republikánskej strany. Tento dokument, známy ako Rámcová dohoda, podpísaný 17. októbra 1994, má štyri časti usmerňujúce spoluprácu oboch štátov pri odstraňovaní severokórejského jadrového programu. V prvej časti sa strany dohodli na spolupráci pri nahradení existujúceho grafitového reaktora v KĽDR dvomi

⁹ USA vyjadrili sústrasť severokórejským občanom, Južná Kórea nereagovala, navyše bolo zatknutých niekoľko občanov, ktorí sa chceli cez Panmundžon dostať do Pchjongjangu.

ľahkovodnými reaktormi.¹⁰ Druhá časť sa týkala normalizácie vzájomných politických a ekonomických vzťahov, pričom v konečnej fáze sa počítalo s výmenou veľvyslancov. Tretia a štvrtá časť sa vzťahovali na spoluprácu oboch štátov na neproliferačii zbraní hromadného ničenia na dvoch úrovniach, regionálnej a globálnej. Obsahom tretej časti bolo okrem spolupráce v oblasti mieru a spolupráce na bezjadrovom Kórejskom polostrove aj ustanovenie týkajúce sa obnovenia medzikórejských vzťahov. Jeho zahrnutie do dokumentu bolo poslednou komplikáciou ženevských rokovaní. Na posilnení globálneho neproliferačného režimu sa mala KĽDR podieľať svojim záväzkom, že zostane zmluvnou stranou NPT, bude spolupracovať s MAAE a po uzatvorení dohody o výstavbe ľahkovodných reaktorov umožní inšpekcie vyplývajúce zo zaisťovacích protokolov.

Prvá jadrová kríza ukázala, že snaha o vyriešenie severokórejského jadrového problému musí byť koordinovaná nielen medzi regionálnymi aktérmi, ale aj širším medzinárodným spoločenstvom, ktorého zástupcom je Bezpečnostná rada, ale predovšetkým MAAE. Napriek tomu, že KĽDR vyhlasovala a dodnes vyhlasuje, že jej jadrový program je záležitosťou bilaterálnych vzťahov s USA, práve prvá kríza ukázala, že k vyhroteniu situácie prispievajú aj rozhodnutia na úrovni medzinárodných organizácií. Hlavnou príčinou je skutočnosť, že ako OSN, tak i MAAE sú severokórejským režimom vnímané ako posluhovači americkej zahraničnej politiky. Nedôvera KĽDR v medzinárodné organizácie má svoje korene v Kórejskej vojne, kde jednotky OSN boli jednou z bojujúcich strán pod americkým velením. Zároveň kríza ukázala, že aliancia medzi USA a Južnou Kóreu má svoje slabé miesta, a že juhokórejská vláda sa neuspokojí s druhoradou úlohou vo vzťahu k svojmu severnému susedovi. Z hľadiska budúceho vývoja situácie na Kórejskom polostrove kríza odhalila výrazné rozdiely medzi samotnými americkými predstaviteľmi. Rozdielne postoje existovali a dodnes existujú nielen na medzistraníckej a vnútrostraníckej úrovni, ale aj medzi jednotlivými zložkami americkej vlády, ministerstvom zahraničných vecí, ministerstvom obrany, Radou národnej bezpečnosti

¹⁰ USA mali viesť medzinárodné konzorcium, ktoré bude financovať a realizovať projekt výstavby dvoch reaktorov v KĽDR. Projekt má byť spustený do šiestich mesiacov od podpisu dohody s plánovaným ukončením v r. 2003. V priebehu výstavby bude KĽDR dostávať 500 000 ton ťažkého oleja ako kompenzáciu za energetickú stratu spôsobenú odstavením 5 MW(e) grafitového reaktora v Jongbjone. K odstaveniu dôjde do mesiaca od podpisu dohody a pod dozorom inšpektorov MAAE.

a Zborom náčelníkov štábov. Práve výrazné rozdiely v postojoch jednotlivých vládnych agentúr viedli k vyhroteniu prvej jadrovej krízy a takmer k druhej Kórejskej vojne.

Napriek tomu je ukončenie prvej severokórejskej jadrovej krízy možné interpretovať ako úspech politiky angažovanosti, v ktorej Clintonova administratíva pokračovala aj vo svojom druhom volebnom období. Jej najväčším úspechom bola návšteva severokórejského vice-maršala **Čo Mjung-roka** vo Washingtone, ktorý doručil prezidentovi **B. Clintonovi** pozvanie ma stretnutie s **Kim Čong-ilom**. USA reagovali vyslaním vtedajšej ministerky zahraničných vecí **Madelaine Albrightovej** do Pchjongjangu.

Celkovo je možné povedať, že Clintonovej administratíve sa po počiatočných výrazných problémoch podarilo na istý čas zastaviť vývoj severokórejského jadrového programu. Napriek tomu, že sa objavili podozrenia týkajúce sa vývoja paralelného tajného programu v iných zariadeniach, inšpekcie ich nepotvrdili. KĽDR v tomto období dodržiavala záväzky vyplývajúce z NPT, ako aj z Rámcovej dohody. Situácia sa však zmenila s nástupom vlády prezidenta **G. W. Busha** s jeho konzervatívnou a unilaterálnou zahraničnou politikou, ktorej hlavným motívom bol boj proti terorizmu a „darebáckym“ štátom.

Druhá jadrová kríza

Za počiatok druhej jadrovej krízy sú považované neúspešné rokovania amerických a severokórejských predstaviteľov v októbri 2002 v Pchjongjangu. Vtedajší americký štátny tajomník ministerstva zahraničných vecí **James Kelly** predložil svojmu severokórejskému partnerovi **Kang Sok Čuovi** dôkazy, že KĽDR má tajný program obohacovania uránu a teda porušuje svoje záväzky stanovené Rámcovou dohodou. Podľa dostupných informácií severokórejská delegácia tieto obvinenia nevyvrátila, ale zároveň ani priamo nepotvrdila. Podľa slov predstaviteľa severokórejského ministerstva zahraničných vecí, **O Song-čola** bol **Kelly** prijatý, vypočutý, ale podľa KĽDR nedisponoval dostatočnými dôkazmi. (O, 2003) Existujú však i názory, že americká delegácia nesprávne interpretovala slová a konanie svojich partnerov. Začiatkom novembra veľvyslanec KĽDR pri OSN **Han Song Rjoi** vyhlásil, že Severná Kórea je ochotná upokojiť americké bezpečnostné obavy vrátane tých týkajúcich sa programu na obohacovanie uránu (Pikston, Saunders, 2003). Či už sa jednalo o nedorozumenie, alebo išlo len o taktiku KĽDR, faktom ostáva, že

kríza vypukla a v podstate pretrváva dodnes. Pre lepšiu prehľadnosť vývoja krízy a jednotlivých prelomových udalostí je možné rozdeliť posledných osem rokov prostredníctvom piatich kulminačných bodov, pričom posledný je pomerne nedávny a jeho dopad na celkovú situáciu je momentálne len v rovine dohadov. Zároveň dôležitým momentom druhej krízy je zriadenie mechanizmu šesťstranných rokovaní, ktorý je aj v súčasnosti považovaný za jediný nástroj možného riešenia severokórejského jadrového programu.

Po októbrom stretnutí v Pchjongjangu sa kríza vyhrotila po prvýkrát začiatkom januára 2003, kedy KĽDR vyhlásila, že odstupuje od Zmluvy o nešírení jadrových zbraní. Druhým kritickým momentom bolo oznámenie 10. februára 2005 o vlastníctve jadrových zbraní. V poradí tretím kulminačným bodom bol 9. október 2006, kedy KĽDR uskutočnila svoj prvý test jadrovej nálože, štvrtým krízovým krokom bol druhý jadrový test 25. mája 2009. Zatiaľ poslednou udalosťou, aj keď nie priamo súvisiacou s jadrovým programom a jeho rozvojom, je potopenie juhokórejskej lode Čonan 26. marca 2010. Tento incident ovplyvní predovšetkým obnovenie šesťstranných rokovaní, ktoré bolo očakávané v tomto roku. Uvedené kulminačné body nie sú jedinými krokmi, ktoré určovali charakter vývoja druhej jadrovej krízy, avšak boli najvýznamnejšie pre jej priebeh. Čo sa týka iných udalostí, ktoré krízu sprevádzali a celkovo ovplyvňovali, k najdôležitejším patria dva severokórejské raketové testy, z júla 2006 a apríla 2009; námorné zrážky medzi juhokórejským a severokórejským námorníctvom v novembri 2002 a novembri 2009. Na priebeh krízy vplývala aj vnútropolitická situácia v USA – prezidentské voľby v rokoch 2004 a 2008 a voľby prezidenta v Južnej Kórei v roku 2007.

Druhá jadrová kríza sa vyznačuje zvláštnym paradoxom. Tým je vývoj udalostí, ktorý nasledoval po každom z uvedených kulminačných momentov (okrem toho posledného). Vždy niekoľko mesiacov od vyhlásenia, rozhodnutia, či testu KĽDR zmiernila svoju rétoriku a súhlasila s rokovaniami, či dokonca so vzdaním sa už dosiahnutého pokroku. Podľa viacerých analytikov sa Severná Kórea týmito krokmi snažila získať viac času na rozvoj svojho jadrového programu. Je však potrebné doplniť, že v niektorých prípadoch skutočne došlo k implementácii dohôd, či už hovoríme o umožnení návratu inšpektorov, alebo predložení zoznamu jadrových zariadení. Napriek tomu tieto kroky boli len čiastkovým a dočasným zmiernením celej krízy. Konečný cieľ zainteresovaných aktérov

je stále vzdialený a či k denuklearizácii severokórejského jadrového programu dôjde za existencie súčasného režimu, je len ťažko odhadnúť.

V priebehu novembra a decembra 2002 KLDR prelomila pečate MAAE na svojich jadrových zariadeniach v Jonbjone a odstránila z nich všetky kamery a monitorovacie zariadenie. Následne vypovedala zo svojho územia všetkých jadrových inšpektorov. Po oznámení, že odstupuje od NPT, stratilo medzinárodné spoločenstvo akúkoľvek formu kontroly nad severokórejským jadrovým programom. Napriek tomu KLDR nikdy nezmenila svoje stanovisko možnosti riešenia celej situácie, ktoré je možné po obnovení bilaterálnych rokovaní s USA. V polovici roku 2003 súhlasila s účasťou na rokovaníach organizovaných Pekingom s cieľom vyriešiť otázku jadrového programu na multilaterálnom fóre. Na šesťstranných rokovaníach sa popri Číne a KLDR zúčastňujú USA, Rusko, Japonsko a Južná Kórea. V nasledujúcom roku sa konali tri kolá (august 2003, február 2004 a jún 2004) týchto rokovaní, ktoré však neprinesli významnejší pokrok smerom k dosiahnutiu hlavného cieľa, ktorým je odstránenie severokórejského jadrového programu. Napriek tomu tretie kolo prinieslo určitý posun. **James Kelly**, vedúci americkej delegácie, predstavil dvojfázový plán svojej vlády na kompletné vyriešenie problému. Prvá fáza bola stanovená na obdobie troch mesiacov ako prípravná etapa, počas ktorej Severná Kórea zmrazí svoj jadrový program, zapečatí zariadenia a nainštaluje do nich kamery. V tom istom období by bola vypracovaná tzv. Deklarácia o eliminácii jadrového programu. Jej implementácia mala byť predmetom druhej fázy, a viesť k odstráneniu jadrových zbraní, zariadení a technológií zo Severnej Kórey. Energetický deficit, spôsobený odstavením reaktora v Jonbjone, by bol nahradený dodávkami ropy a elektrickej energie od ostatných piatich účastníkov rokovaní. USA zároveň uistili severokórejských predstaviteľov, že neplánujú útok a ani inváziu na územie ich štátu. Severokórejská delegácia plán zamietla s odôvodnením, že KLDR nie je ochotná urobiť prvý krok. Napriek tomu, že všetci účastníci sa zhodli na potrebe usporiadať ďalšie kolo rokovaní, na nasledujúcich trinásť mesiacov boli rozhovory prerušené.

Kríza sa vyhrtila po druhýkrát vo februári 2005, kedy Ministerstvo zahraničných vecí Severnej Kórey vydalo vyhlásenie, (DPRK FM on Its Stand..., 2005), v ktorom boli vytyčené dva spôsoby, ako sa vyrovnáť s vážnou situáciou, ktorú spôsobila americká nepriateľská politika. Prvým je neúčast' na šesťstranných rozhovoroch na dobu neurčitú, minimálne dovtedy, kým nebudú vytvorené podmienky, ktoré prinesú pozitívne

výsledky. Druhý vyplýva zo zjavnej snahy USA zvrhnúť režim, proti ktorej sa bude KLDR brániť jadrovými zbraňami, ktorými disponuje. Práve druhý bod vyhlásenia je považovaný za priznanie vlastníctva jadrových zbraní. Napriek tomu nebolo možné dokázať, do akej miery je táto skutočnosť pravdou a čo je propagandou. Navyše, v júli 2005 došlo k obnoveniu multilaterálnych rokovaní v Pekingu. Jedným z dôvodov zmeny severokórejského stanoviska k rokovaniam mohla byť zmena rétoriky americkej administratívy a vymenovanie nového hlavného vyjednávača, ktorým sa stal veľvyslanec **Christopher Hill**.

Nasledujúce štvrté kolo šesťstranných rokovaní so sebou prinieslo niekoľko špecifik, z iniciatívy veľvyslancu **Hilla** sa zúčastnení predstavitelia po spoločnom otvorení presunuli na bilaterálne rokovania. Ďalšou novinkou bolo rozdelenie rokovaní na dve fázy, prvá trvala trinásť dní (od 26. júla do 7. augusta 2005), druhá takmer týždeň (od 13. do 19. septembra 2005). Spoločná deklarácia zo štvrtého kola šesťstranných rozhovorov, ktorú účastníci prijali, je bezprecedentným výsledkom celého procesu. Ustanovenia deklarácie opätovne potvrdili cieľ rokovaní, ktorým je preukázateľná denuklearizácia Kórejského polostrova realizovaná mierovým spôsobom. KLDR sa zaviazala, že sa vzdá jadrových zbraní a existujúceho jadrového programu a vráti sa k Zmluve o nešírení jadrových zbraní. USA uistili Pchjongjang, že neplánujú vojenský útok a že na polostrove nemajú rozmiestnené žiadne jadrové zbrane. Oba štáty sa dohodli na vzájomnom rešpektovaní suverenity a mierovej koexistencii s cieľom postupnej normalizácie bilaterálnych vzťahov. Účastníci sa zhodli na ekonomickej spolupráci a priznali KLDR právo využívať jadrovú energiu na mierové účely. Napriek dosiahnutému pokroku boli rokovania opäť, na viac ako jeden rok, prerušené, ako reakcia Severnej Kórey na zmrazenie jej účtov v banke v Macau na podnet americkej vlády. V čase prerušenia rokovaní došlo opätovne k vyhroteniu jadrovej krízy.

Severokórejská tlačová agentúra priniesla 9. októbra 2006 správu, podľa ktorej „*oddelenie vedeckého výskumu v KLDR uskutočnilo za bezpečných podmienok podzemný jadrový test...*“, ktorý je ďalej charakterizovaný ako: „*historická udalosť, ktorá povzbudila a potešila Kórejskú ľudovú armádu (KĽA) a ľudí, ktorí si želali vybudovanie silného a samostatného obranného potenciálu.*“ (DPRK Successfully Conducts..., 2006) V čase údajného testu zaznamenalo niekoľko seizmologických staníc v oblasti otrasy, ktoré mohli zodpovedať výbuchu jadrovej náložky. Test,

samozrejme, vyvolal v medzinárodnom spoločenstve odmietavé a odsudzujúce reakcie.

Obdobie, v ktorom bol test zrealizovaný, bolo z hľadiska prebiehajúcej krízy relatívne pokojným. USA sa sústredili predovšetkým na riešenie situácie v Iraku a na jadrový program Iránu, Severná Kórea nebola priamo v centre ich záujmu. Z tohto dôvodu môže test pôsobiť ako snaha KĽDR pripomenúť sa svetu. Konanie Pchjongjangu sa z tohto hľadiska zdá byť nelogické a iracionálne. Na druhej strane testom krajina potvrdila vlastníctvo jadrových náloží a potvrdila ním, že jej predchádzajúce vyhlásenia sú realitou. Zároveň paradoxne test zvýšil jej pocit bezpečia, pretože zvýšil jej schopnosť odstrašenia potenciálneho nepriateľa od útoku. V konečnom dôsledku dosiahla KĽDR to, čo požadovala, priame rokovania s USA. V januári 2007 sa tajomník Ministerstva zahraničných vecí USA **Christopher Hill** stretol so svojim partnerom zo severokórejského ministerstva **Kim Kie-gwanom** v Berlíne. Cieľom stretnutia bolo prediskutovať vzájomné pozície pred ďalším kolom šesťstranných rokovaní. Zmena amerického postoja voči KĽDR práve v tomto období je vysvetliteľná z vnútropolitických i zahraničnopolitických dôvodov, ktorými boli zdruvujúca porážka Republikánskej strany v novembrových mid-term elections v USA a oznámenie o posilnení amerických jednotiek vyslaním ďalších dvadsiatich tisíc vojakov do Iraku. Americká vláda si plne uvedomovala skutočnosť, že prehlbovanie a vyostrovanie krízovej situácie na ďalšom, v tomto prípade severokórejskom fronte by nebola schopná utiahnuť ani politicky a ani ekonomicky. Od jadrového testu zaznamenali multilaterálne rokovania viacero úspechov.

Piate kolo rokovaní prebiehalo v troch fázach, pričom záverečná posunula rokovania výrazne dopredu. Jej výsledkom bola Dohoda z 13. februára (2007), tzv. Akčný plán denuklearizácie, ktorého ustanovenia sú považované za iniciačnú fázu implementácie Deklarácie z 19. septembra 2005. V pláne sa KĽDR zaviazala zapečatiť jadrové zariadenie v Jonbjone, vrátane zariadení na znovuspracovanie uránu a pozvať späť inšpektorov MAAE v priebehu nasledujúcich 60 dní. Na oplátku USA súhlasili so zrušením sankcií uvalených na banku v Macao, a vymazaním KĽDR zo zoznamu krajín podporujúcich terorizmus a Severná Kórea mala obdržať 50 tisíc ton ťažkého vykurovacieho paliva. USA a Severná Kórea sa dohodli na bilaterálnych rozhovoroch s cieľom normalizácie vzťahov, ktorá mala vyústiť do nadviazania diplomatických stykov. Súčasne mali prebiehať japonsko-

severokórejské normalizačné rozhovory. Strany sa zároveň dohodli na vytvorení piatich pracovných skupín, ktoré sa mali po prvýkrát stretnúť do 30 dní od ukončenia rokovaní. Každá zo skupín má špecifickú agendu a predsedá jej jeden z účastníkov. Pracovnú skupinu pre denuklearizáciu Kórejského polostrova vedie Kórejská republika, skupina pre ekonomickú a energetickú spoluprácu rokuje pod predsedníctvom Číny, skupine pre vytvorenie mechanizmu mieru a bezpečnosti v severovýchodnej Ázii predsedá Rusko. Ďalšie dve skupiny sa zaoberajú normalizáciou vzťahov medzi KĽDR a USA a Japonskom. V druhej fáze implementácie KĽDR súhlasila s predložením zoznamu všetkých jadrových programov a zariadení a ich postupným vyradením z prevádzky. Ako náhradu energetických strát jej ostatní účastníci poskytnú jeden milión ton ťažkého vykurovacieho paliva. Po ukončení iniciačnej fázy bude zvolané stretnutie na úrovni ministrov, ktorého cieľom bude potvrdenie implementácie Spoločného stanoviska a preskúmanie možností bezpečnostnej spolupráce v regióne. Strany sa zaviazali, že podstúpia kroky k zvýšeniu vzájomnej dôvery a budú sa snažiť o vytvorenie trvalého mieru a stability v regióne. Priamo zaangażované strany budú rokovať o trvalom mierovom režime na polostrove.

V nasledujúcich mesiacoch bolo Spoločné stanovisko čiastočne implementované, stretnutia pracovných skupín sa konali podľa plánu, aj keď sa nezaobišli bez komplikácií. V júni 2007 bol vyriešený spor okolo severokórejských zmrazených účtov v banke v Macao. KĽDR dostala svoje peniaze, a to transferom prostredníctvom americkej a ruskej centrálnej banky a zároveň cez ruskú komerčnú banku. Následne, tak ako severokórejská vláda vyhlásila, po uvoľnení peňazí boli do KĽDR pozvaní inšpektori MAAE. V júli generálny tajomník MAAE predniesol správu, ktorá obsahuje zoznam zariadení navštívených a kontrolovaných inšpektormi: továreň na výrobu jadrového paliva, znovuspracovavicu továreň - rádiochemické laboratórium, 5 MW experimentálny reaktor, 50 MW reaktor a 200 MW reaktor v Taechone. Stav zariadení bol porovnaný s poslednými záznamami, ktoré mali inšpektori k dispozícii z roku 2002. Na základe porovnaní neboli posledné dve zariadenia v priebehu piatich rokov používané. V júli 2007 sa stretli vedúci delegácií šiestich krajín v Pekingu a rokovali o ďalšom postupe pri napĺňaní záväzkov. Keďže týždeň predtým bol tým inšpektorov MAAE schopný potvrdiť, že päť zariadení v Jonbjone bolo odstavených (IAEA Press Office 2007), rokovania sa niesli v pozitívnom duchu. Rokovania prebiehali v dvoch fázach. Výsledkom jesenného

stretnutia bolo vyhlásenie zverejnené 3. októbra 2007. Účastníci sa dohodli na pokračovaní procesu šesťstranných rokovaní v súlade s konsenzom dosiahnutým na rokovaní pracovných skupín a zhodli sa na potrebe vypracovania plánu druhej fázy implementácie Deklarácie z 19. septembra. KĽDR sa zaviazala predložiť zoznam všetkých svojich zariadení do konca roka 2007 a potvrdila záväzok nešíriť jadrový materiál, technológiu a know-how. Strany sa opätovne zhodli na potrebe normalizácie vzťahov zainteresovaných štátov a potvrdili svoj záväzok poskytnúť KĽDR energetickú pomoc. Záverečné ustanovenie potvrdzuje zámer zrealizovať stretnutie na úrovni ministrov a to vo vhodnom čase.

Zatiaľ posledné kolá rokovaní v júli 2008 a v decembri 2008 nezaznamenali žiadny výraznejší pokrok. Na júlovom stretnutí sa zástupcovia dohodli na potrebe vytvorenia overovacieho mechanizmu implementácie dohôd, teda denuklearizácie polostrova. Mal by byť zložený z expertov pochádzajúcich zo šiestich štátov a zodpovedať sa pracovnej skupine zaoberajúcej sa denuklearizáciou polostrova. Súčasne mal byť vytvorený monitorovací mechanizmus s úlohou sledovať, do akej miery si účastníci plnia svoje záväzky. Spornou sa ukázala byť otázka energetickej a ekonomickej pomoci pre KĽDR, konkrétne Japonsko oznámilo svoje rozhodnutie prerušiť dodávky paliva, kým nebude vyriešený problém ohľadne únosov japonských občanov (Press Communique... 2008). V decembri sa zúčastnení zástupcovia zhodli na potrebe plniť si záväzky tak, ako to vyplýva z dohôd dosiahnutých počas predchádzajúcich kôl.

Rok 2008 však okrem pozitívnych vyhládok končiacej **Bushovej** administratívy priniesol zhoršenie situácie, a to v dôsledku zmeny na poste juhokórejského prezidenta. **Li Mjun-bak** zaujal výrazne pragmatickejší a realickejší postoj voči KĽDR a podmienil juhokórejskú pomoc pokrokom v riešení jadrovej otázky. Koniec roka sa niesol v znamení očakávania, čo do americko-severokórejských vzťahov prinesie administratíva novozvoleného demokratického prezidenta **Baraka Obamu**.

Začiatok roka 2009 je možné charakterizovať ako strategické vyčkávanie všetkých zúčastnených aktérov. Tento stav prerušil až druhý severokórejský jadrový test 25. mája 2009. Jeho načasovanie pravdepodobne súviselo so snahou prinútiť americkú administratívu ku konkrétnym krokom a k priamym rokovaniam, o ktorých prezident hovoril počas kampane. Zároveň test ukázal, že KĽDR nie je ochotná vzdať sa svojho jadrového programu v plnom rozsahu, a teda, že na jej vnímaní sveta

a nebezpečenstva, ktoré jej hrozí, sa nič nezmení. Reakciou medzinárodného spoločenstva na jadrový test bola rezolúcia Bezpečnostnej rady OSN 1874, ktorá uvaľuje prísnejšie sankcie na Severnú Kóreu. Niektorí analytici však interpretovali test aj ako prejav meniacej sa vnútropolitckej situácie v KĽDR. Prvé náznaky priniesol už august 2008, kedy sa severokórejský vodca **Kim Čong-il** nezúčastnil osláv 60. výročia založenia štátu, čo podnietilo dohady o jeho zhoršujúcom sa zdravotnom stave. Fotografie zverejnené zo zasadnutia Ľudového zhromaždenia z apríla 2009 potvrdzujú, že vodca má zdravotné problémy. Následne sa v priebehu roka otvorene diskutovalo o nástupcovi, zo správ vyplynulo, že predpokladaným nástupcom bude **Kimov** najmladší syn **Kim Čong-un**. Oficiálne oznámenie nástupcu je ohlásené na apríl 2012, teda na sté výročie narodenia **Kim Ir-sena**.

K zlepšeniu pretrvávajúcej krízy neprispelo ani severokórejské oznámenie zo septembra 2009, kedy KĽDR potvrdila, že popri programe znovuspracovania vyhovených palivových článkov, pri ktorom sa získava plutónium použiteľné na vojenské účely, úspešne rozvinula aj program obohacovania uránu. Pri tomto procese sa získava materiál použiteľný v jadrových náložkách spracovaním uránovej rudy v centrifúgach. Severná Kórea tým po prvýkrát potvrdila existenciu tohto programu, napriek tomu, že to dlhodobo odmietala. Vyhlásenie znepokojilo ostatných partnerov z rokovaní, no dohodli sa na spoločnom postupe a potrebe skorého obnovenia šesťstranných rokovaní. Čo sa týka ďalšieho vývoja, v decembri 2009 vycestoval do Pchjongjangu splnomocnenec prezidenta **Obamu** pre Severnú Kóreu **Stephen Bosworth**. Napriek tomu, že detaily jeho diskusií neboli zverejnené, celkové hodnotenie bolo pozitívne. Začiatok roka 2010 sa niesol v znamení očakávania obnovenia šesťstranných rokovaní. Tieto nádeje však opäť narazili na prekážku, ktorou bol incident v Západnom mori.

Posledným uvedeným kulmináčnym momentom bol incident 26. marca 2010, kedy došlo k potopeniu juhokórejskej vojnovéj lode Čonan. Podľa výsledkov vyšetrovania medzinárodnej komisie zloženej z odborníkov z USA, Británie, Švédska a Južnej Kórey sa loď potopila v dôsledku explózie severokórejského torpéda. V druhej polovici júna bol incident prezentovaný Bezpečnostnej rade OSN. KĽDR obvinenia odmieta, Južná Kórea žiada prijatie prísnej rezolúcie odsudzujúcej severokórejské konanie a uvaľujúcej ďalšie sankcie. Keďže juhokórejskí predstavitelia oznámili už začiatkom mája, že v prípade potvrdenia severokórejskej účasti na incidente pre nich

nebude ľahké zasadnúť s KLDR za jeden rokovací stôl, je pravdepodobné, že dlho očakávané obnovenie šesťstranných rokovaní bude odložené na neurčito.

Súčasný stav

Od nástupu novej americkej administratívy prezidenta **Obamu** neboli rokovania obnovené. Toto jeden a polročné prerušenie signalizuje, že mechanizmus ako taký má vážne problémy (Cha, 2010). Napriek tomu všetci aktéri neustále vyjadrujú svoju podporu tomuto procesu. Avšak otázka prínosu a celkového významu rokovaní je stále častejšie diskutovanou záležitosťou na rôznych odborných fórach. Napriek tomu komplikovanosť celého procesu bola zjavná už v jeho začiatkoch, jeho prerušenia sa postupne stali bežnou praxou. Avšak denuklearizácia Kórejského polostrova stále zostáva vzdialeným cieľom, ktorého naplnenie vyžaduje veľké diplomatické úsilie a značnú dávku trpezlivosti.

Faktom ostáva, že KLDR v súčasnosti nie je zmluvnou stranou NPT, v dôsledku čoho nemá medzinárodné spoločenstvo možnosť kontrolovať jej jadrový program. Podľa mnohých Severná Kórea nemá záujem vzdať sa svojho jadrového programu (Lankov, 2010), čomu nasvedčuje vývoj od skončenia studenej vojny. Situácia nie je jednoduchá, problémom je, že sa pomaly dostáva do bodu, v ktorom si nikto netrúfa odhadnúť ďalší vývoj. Z oficiálnych vyhlásení predstaviteľov Južnej Kórey a USA je zjavné, že vojenské riešenie nie je želané a v konečnom dôsledku by uvrhlo polostrov a región do väčšieho chaosu. Severná Kórea teda aj naďalej ostáva čiernou škvrnou na americkej snahe o stabilizáciu globálneho neproliferačného režimu, ktorého zdokonaľovanie v posledných týždňoch získava opätovnú váhu v medzinárodno-politickej agende.

Literatúra:

BUZO, A. 2003. *Partyzánska dynastia. Politika a vedení Severní Koreje.*

Praha: BB Art, 2003. 343 s. ISBN 80-7341-118-0.

CIRINCIONE, J. 2003. *Addressing Proliferation Through Multilateral*

Agreement. Succes and Failure in the Nonproliferation Regime. In: Finel, B.

I. (ed.): *Ultimate Security: Combating Weapons of Mass Destruction.* Century Foundation Press. s. 53-54.

Conversation between Soviet Ambassador in North Korea Vasily Moskovsky and the German Ambassador. 1963. [online] Cold War International History Project. Virtual Archive. [cit. február 2010] Dostupné na internete:

[http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=va2.document&identifier=666FA584-A464-606D-](http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=va2.document&identifier=666FA584-A464-606D-6985F843BBBCC149&sort=Subject&item=Korea,%20DPRK,%20Nuclear%20Program)

[6985F843BBBCC149&sort=Subject&item=Korea,%20DPRK,%20Nuclear%20Program](http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=va2.document&identifier=666FA584-A464-606D-6985F843BBBCC149&sort=Subject&item=Korea,%20DPRK,%20Nuclear%20Program).

DAVYDOV, V. F. 1985. *Bezpečnosť v jadrovom veku.* Pravda. Bratislava. s. 116-118

DE KLERK, P. 2003. *Under Fire. Is the World's Treaty Against the Spread of Nuclear Weapons Strong Enough?* IAEA Bulletin 45/2, December 2003, s. 34

DPRK FM on Its Stand to Suspend Its Participation in Six-party Talks for Indefinite Period. [online] 2005. Korean Central News Agency. [cit. marec 2006] Dostupné na internete:

<http://www.kcna.co.jp/item/2005/200502/news02/11.htm>.

DPRK Successfully Conducts Underground Nuclear Test. [online] 2006.

Korean Central News Agency. [cit. október 2006] Dostupné na internete: <http://www.kcna.co.jp/index-e.htm>.

DPRK-US Joint Statement. 1993. [online] [cit. apríl 2010] Dostupné na internete:

www2.law.columbia.edu/course_00S_L9436_001/.../1993%20DPRK.doc.

Fact Sheet on DKPR Nuclear Safeguards. 2003. [online] IAEA News Center: In Focus: IAEA and DPRK. [cit. marec 2010] Dostupné na internete:

http://www.iaea.org/NewsCenter/Focus/laeaDprk/fact_sheet_may2003.shtml

FUQUA, J. L. 2007. *Nuclear Endgame. The Need for Engagement with North Korea.* Westport : Praeger Security International, 2007. 204 s. ISBN-10 0-275-99074-5.

GOLDSCHMIDT, P. 2003: *The Increasing Risk of Nuclear Proliferation: Lessons Learned.* In: IAEA Bulletin 45/2. s. 24.

CHA, V. 2009. *North Korea's Nuclear Statements to the United Nations.*

[online] CSIS Center for Strategic and International Studies [cit. máj 2010] Dostupné na internete: <http://csis.org/publication/north-korea's-nuclear-statements-united-nations>

CHA, V. 2010. Diskusia počas *Unification Vision Forum. Searching for Korea's New paradigm.* Sekcia: Denuclearization, Peace and Democracy on the Korean Peninsula. 13 - 14 máj 2010. Soul.

IAEA Press Office. 2007. *Application of Safeguards in the Democratic People's Republic of Korea (DPRK)*. [online] [cit. 20.6.2008] Dostupné na internete:

http://www.iaea.org/About/Policy/GC/GC51Documents/English/gc51-19_en.pdf.

KOH, B. 2003. Six-Party Talks: The Last Chance for Peace? In. *East Asian Review*[online] Vol.15, 2003, No. 4. ISSN 1227-4631, s. [cit. november 2005] Dostupné na internete: <http://www.ieas.or.kr>.

LANKOV, A. 2010. Diskusia počas *Unification Vision Forum. Searching for Korea's New paradigm*. Sekcia: Sharing the Vision of Green Korea. 13 - 14 máj 2010. Soul.

Memorandum, Hungarian Foreign Ministry. 1976. [online] Cold War International History Project. Virtual Archive. [cit. február 2010] Dostupné na internete:

http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=document&identifier=669DE3FB-954B-1B11-D0345DC4ADD2E640&sort=Subject&item=Korea,%20DPRK,%20Nuclear%20Program.

O, S. 2003. *J. Kelly Failed to Produce "Evidence" in Pyongyang; Framed up "Admission" Story*. [online] Interview Ji-jong Kim. 19, January 2003. [cit. marec 2009] Dostupné na internete: http://www1.korea-np.co.jp/pk/188th_issue/2003013001.htm.

NEČAS, P., KELEMEN, M. 2010. *War on insecurity. Calling for Effective Strategy*. Kiev. ISBN 978-611-01-0023-6. s. 44

PIKSTON, D., SAUNDERS, P. 2003. Seeing North Korea Clearly. In *Survival* [online] Vol. 45, 2003, No.3. ISSN 0039-6338, s. 79-102. [cit. 12.4.2008] Dostupné na internete:

<http://cns.miis.edu/research/korea/450079.pdf>.

Press Communique of the Heads of Delegation Meeting of the Sixth Round of the Six-Party Talks. 2008. [online] Ministry of Foreign Affairs of Japan. [cit. 6.7.2009] Dostupné na internete: http://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/n_korea/6party/press0807.html.

Report, Embassy of Hungary in North Korea to the Hungarian Foreign Ministry. 1967. [online] Cold War International History Project. Virtual Archive. [cit. február 2010] Dostupné na internete:

http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=document&identifier=6680153B-085F-E997-

B5A2DED008E78BA0&sort=Subject&item=Korea,%20DPRK,%20Nuclear%20Prog.

Report, Embassy of Hungary in North Korea to the Hungarian Foreign Ministry. 1985. [online] Cold War International History Project. Virtual Archive. [cit. február 2010] Dostupné na internete:

http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=va2.document&identifier=75751145-B142-57E4-D3D46A462CF56259&sort=Subject&item=Korea,%20DPRK,%20Nuclear%20Program.

SCHEINMAN, L. 2003. *Shadow & Substance, Securing the Future of Atoms for Peace.* In: IAEA Bulletin 45/2. s. 7-9

SIGAL, L.V. 1998. *Disarming Strangers. Nuclear Diplomacy with North Korea.* Princeton: Princeton University Press, 1998. 321 s. ISBN 0-691-01006-4.

SMITH, D. D. 2006. *Deterring America: Rogue States and the Proliferation of Weapons of Mass Destruction.* Cambridge : Cambridge University Press, 2006. 197 s. ISBN-10 0-521-68313-0.

TEREM, P. 2008. *Jadrové zbrane, ich význam a vplyv na svetovú politiku.* Banská Bystrica: FPVMV UMB, 2008. ISBN 978-80-8083-531-6.

WITT, J. S., PONEMAN, D. B., GALLUCI, R. L. 2004. *Going Critical. The First North Korean Nuclear Crisis.* Washington D.C.: Brookings Institute Press, 2004. 474 s. ISBN 0-8157-9386-3.